TÜRKÇE KÜL-TİGİN VE MOĞOLCA OTÇİGİN ADLARI ÜZERİNE

Ahmet Temir (Ankara)

Türk ve Moğol kavimlerinde ad ve unvan vermede birçok tesir ve görüşler yanında, şamanlıkla ilgili dinî inanış ve kültlerin de büyük rol oynadığı malûmdur. Eski Orta Asya şamanlığının esaslarını Gök-Tanrı, Güneş, Ay, Yer-Su, Ata (ced), Ateş ve Ocak kültleri teşkil ediyordu.

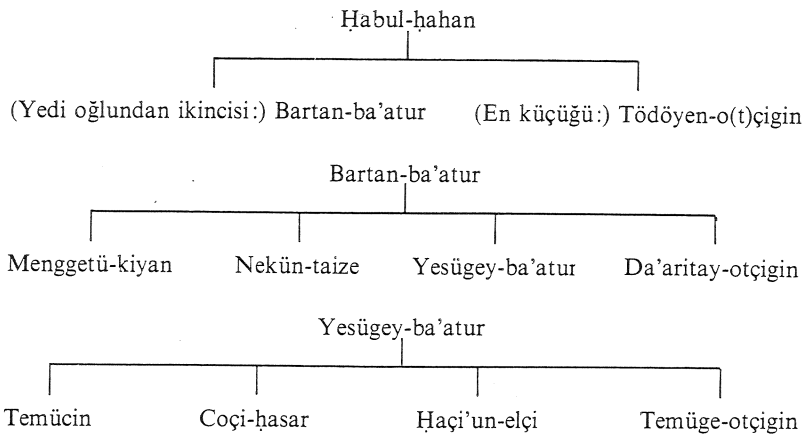
Ben bu yazımda, ateş ve ocak kültünün bir bakiyesi olarak mongolistler tarafından yeteri derecede açıklanmış olan[1] ve aslen Türkçe olduğu halde, unvan veya şahıs adı olarak ancak Moğolca metinlerde raslanılan *Otçigin* sözü hakkındaki görüşlerin bir tekrarı ile, Orhon yazıtlarında zikredilen ve şimdiye kadar türlü türlü tefsirlere uğramış olan çok tanınmış *Kül-tigin* adını da *Otçigin*'e benzer ve ona paralel bir tabir olarak açıklamaya çalışacağım.

Türkçe *ot* «ateş» ve *tigin* «prens» sözlerinden meydana gelen ve ufak bir ses değişikliği ile (*t* > *ç*) *ot-tigin* > *otçigin* şekline giren «ateş prensi, ocak prensi» anlamındaki bu tabire bu son şekliyle Türkçe metinlerde ender raslanılmakta ise de[2], Moğollarda (bilhassa eski metinlere göre), reislik ve hükümdarlık durumunda olan ailenin en küçük oğluna unvan olarak veriliyor ve onun esas şahıs adına takılarak kullanılıyordu. Moğol edebiyatının en büyük eski eseri olan 1240 tarihli «Moğolların Gizli Tarihi»-nde Otçigin sözü, Çinggis'in dedelerinden Ḫabul-ḫahan'ın küçük oğlu *Tödöyen-o(t)çigin*, Bartan-ba'atur'un küçük oğlu *Da'aritay-otçigin* ve Çinggis'in babası Yesügey-ba'atur'un küçük oğlu *Temüge-otçigin* için olmak üzere üç şahıs adında kullanılmıştır (MGT §§48, 50, 60)[3]:

1 N. Poppe, *Perejitki kul'ta ognia v Mongol'skom yazıke*, DRAN 1925, s. 14;
N. Poppe, *Zum Feuerkultus bei den Mongolen*, AM II 1925, s. 130-145 (bk. s. 132);
B. Vladimirtsov, *Po povodu drevne-tyurkskogo Ötüken yïš* (A propos d'Ötüken-yïš), DANSSSR 1929, s. 133-136 (bk. s. 135);
B. Vladimirtsov, *Sravnitel'naya grammatika...* 1929 (bk. s. 314, 320);
P. Pelliot, *Tängrim* > *tärim*, TP 37, 1944, s. 165-185 (bk. s. 179);
J. Boyle, *On the titles given in Juvainī to certain Mongolian princes*, HJAS 19, 1956, s. 146-154 (bk. s. 153);
G. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen* I, 1963, s. 155-159;
A. İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 2. basılış, Ankara 1972, (Ateş ve ocak: s. 66-71).

2 Cüveynî'nin *Tarih-i cihanguşâ*'sında bu unvan اوتكين «ot(t)egin» şeklinde yazılmıştır (bk. G. Doerfer I, s. 156).

3 E. Haenisch, *Die geheime Geschichte der Mongolen*, (metin:) 1937, (sözlük:) 1939, (tercüme:) 1941, 1948; diğer yayınlar: K. Shiratori 1941, S. Kozin 1941, A. Temir 1948, P. Pelliot 1949 v.b.

Çinggis (Temücin)in küçük oğlu Toluy, «otçigin» unvanı ile değil de, diğer kardeşler gibi «kö'ün» (oğul, prens) diye zikrediliyor (MGT §72). Bilindiği gibi, hükümdarın en küçük oğlu aile ocağını devam ettiren varis olarak merkezde kalıyor, diğer kardeşler ise, en büyüğü merkezden en uzak ülkeyi almak suretiyle muayyen bir sıraya tabi tutuluyorlardı[4].

Moğolcada *otçigin* sözünün «ateş prensi, ocak prensi» şeklindeki esas manası yavaş yavaş unutularak «küçük oğul» anlamında, hattâ esas şahıs adını ikinci plâna iterek isim yerinde de kullanılmaya başlamıştır. Meselâ, MGT'de Temüge (veya Temüge-otçigin) birçok yerde yalnız «Otçigin» veya «Otçigin-noyan» şeklinde zikrediliyor. «Otçigin» olan kimse aile ocağını devam ettirerek merkezde kalmakla beraber, du durum, babasının yerine hükümdar olarak tahta çıkması anlamına gelmezdi. Nitekim ne Bartan-ba'atur'un, ne Yesügey-ba'atur'un ve ne de Çinggis'in küçük oğulları babalarından sonra hükümdar olabilmişlerdir. Bu bakımdan şahsî kudret ve becerikllik, vasiyet veya seçim müesseseleri mühim rol oynamakta idi. Meselâ, Temücin kendi gayreti ve dehası sayesinde bir «dünya hükümdarı» olmuş ve ölümünden önce en küçük oğlu Toluy'un değil de üçüncü oğlu Ögedey'in kendi

4 Bu konu üzerine Raşid-ed-Din'de etraflı bilgi mevcut olduğu gibi, Avrupalı tarihçiler de bununla yakından ilgilenmişlerdir, bilhassa bk.: A.C.M. d'Ohsson, *Histoire des Mongols...* II, 3; V. Bartol'd, *Oçerk istorii semireç'ya*, 1943; N. Poppe, *Zum Feuerkultus...* s. 132; B. Vladimirtsov, *Moğolların içtimaî teşkilâtı*, 1944, s. 79, 87, 149; L. Rásonyi, *Tarihte Türklük*, 1971, s. 180.

yerine geçmesini tavsiye etmiştir. Onun bu vasiyeti diğer oğulları tarafından da tasvip görmüş ve neticede aynen yerine getirilmiştir.

Türkçeden Moğolcaya geçen sözlerden bazıları, karşılığı Moğolca olarak mevcut olduğu halde, dinî inanışa hurmeten veya tabu yüzünden kullanılmakta devam etmişlerdir, meselâ Moğolca *ġal* «ateş» yanında Türkçe *ot*(çigin) tâbirinin yaşaması, veya erkeklerin kullandığı *söke* yerine kadınların Türkçe *balta* sözünü kullanmaları gibi. Fakat sonraları, Türkçe *ot* yerine Moğolca *ġal* ve *tigin* > *çigin* yerine de her iki dilde müşterek *ḳan* (*ḫan*, *ḳaġan*), *burḳan* veya *tengri* (tanrı) tabirleri kullanılmaya başlamıştır. MGT'den sonra meydana gelen eserlere dayanılarak N. Poppe tarafından açıklanen tabirler içerisinden misal olarak birkaçını zikredelim[5]:

otḳan ġalaḳan «en küçük Ġalaḳan (ateş hükümdarı)»,
ġalaḳan eke «Galaḳan ana»,
ġal-un burḳan, veya:
ġal-un tengri «ateş tanrısı».

Böylece *otçigin*'in yerini alan *otḳan* kelimesinin esas manası unutularak «en küçük, en genç» anlamında sıfat olarak kullanılmış, *otçigin* de şekil ve manasını değiştirerek *öçügen* (veya *öçügügen*) şeklinde yine «en küçük, en genç» manasında kullanılmaya başlamıştır.

Bunun yanında *ġal* ile *ḳan*, *burḳan* veya *tengri* sözlerinin kaynaşmasiyle başka tabirler de meydana gelmiştir: *ġale* (Genitiv) + *ḳan* > *ġalaḳan* «ateşin hükümdarı», veya: *ġal-un tengri* «ateşin tanrısı» v.b. gibi.

Orhon yazıtlarındaki *Kül-tigin* adına gelince, bunun ikinci yarısı, yukarıda açıklandığı gibi, *otçigin* kelimesinde gördüğümüz *çigin* ile aynı asıldandır[6]. *Kül* sözü ise dilci ve tarihçiler tarafından şimdiye kadar türlü şekillerde tefsir edilmiş, fakat bunun okunuşu ve anlamı üzerinde — yanılmıyorsam — halâ bir fikir birliğine varılamamıştır.

Kül (veya *köl*?) sözü hakkında yürütülen (aşağıda ayrıca özetleyeceğim) faraziyelere ilâve clarak ben de başka bir teklif getirmek istiyorum, şöyle ki:

Kanaatımca Orhon yazıtlarındaki bu sözün, bazı türkolog ve tarihçilerin Divan-ı Lûgat-it-Türk'e dayanarak iddia ettikleri gibi *köl* «göl» (See) diye

5 Yukarıda zikredilen esere bk.: *Zum Feuerkultus bei den Mongolen*, AM 1925.

6 *Tigin*, *Tegin* (çokluk şekli: *tigit*, *tigitler*, sonraları: *yigit*) sözünün aslında «köle» anlamına geldiği, sonraları han oğullarına unvan olarak verildiği anlaşılmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, prenslerin babalarına hitap ettikleri veya birşey yazdıkları zaman kendilerinden bahsederken «köleniz» anlamında *tigin* sözünü kullandıklarını ve bu sözün sonraları onlara mahsus bir unvan yerine geçtiğini söylemektedir (Divan I, 111, 325, 346, 347, 413). Asıl menşei şüpheli ve tartışma konusu olan bu söz üzerine daha fazla bilgi için bk.: G. Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen* II, 1965, s. 533-541.

değil de, *kül* «kül» (Asche) şeklinde okunması uygun olur. Bu takdirde *kül* tabirini «ateş» ve «ocak» sözleriyle birleştirerek ateş kültü ile açıklamak ve Moğolcada kullanılmış olan *otçigin*'e benzer bir isim ve unvan (veya onun eski şekli) olarak kabul etmek mümkün olacaktır.

Bir tabiat dini olan şamanlıkla ilgili kült ve tabirlerde, kitaba dayanılmadığı için milletlere ve boylara göre azçok farklar meydana geliyor, kelimeler bir dilden diğerine geçiyor ve zamanla bazı değişikliklere de uğruyordu. Bilhassa Türkçe ile Moğolca arasında cereyan eden kelime alışverişinde bunun birçok misallerini görmekteyiz. Geniş mikyasta Türk kültürünün tesiri altında kalmış olan Moğollar, bilhassa şamanlık ve budizm devrinde Türkçeden birçok kelime almışlardır. Türkçeden Moğolcaya olduğu kadar, 13-15. yy.da müşterek imparatorluklar devrinde Moğolcadan da Türkçeye kelime akını olmuştur. Bundan başka, birer Altay dili olarak Türkçe ile Moğolcada müşterek pek çok dil unsurları da mevcuttur. Altay dilleri uzmanları tarafından yürütülmüş ve yürütülmekte olan bu alandaki araştırmalar incelememin dışında kalacağından, yine esas konuya dönelim:

Moğolcadaki *otçigin* (< *ot-tigin*) sözünün Türkçeden alınma ateş kültü ile ilgili bir tabir olduğu açıkça anlaşılmakla beraber, bunun Moğolcaya ne zaman geçtiği bilinmiyor. Eski Türkçe metinlerde *ot* «ateş» sözü ile yapılan böyle bir terkibe raslanılmamakta ise de, hiç şüphesiz halk dilinde muayyen devirlerde kullanılmış olmalıdır. Fakat, elimizdeki Moğolca metinlerden aşağı yukarı beş asır önce dikilmiş olan Orhon yazıtlarında bu terkip ateş ve ocak ile yakından ilgili *kül* (Asche) sözü ile yapılmış olarak karşımıza çıkıyor: *Kül-tigin*. Yukarıda işaret olunduğu gibi, şamanlıkla ilgili tabirlerde ara sıra değişiklikler olduğu ve anlam bakımından biribirine yakın sözlerin devirlere göre yer değiştirdiği tespit edildiğine göre, 8. yy.da *Kül-tigin* şeklinde kullanılan bu terkibin sonraları *Ottigin* şekline girmiş olması ve işte o sıralarda Moğolcada da kullanılmaya başlaması çok mümkün ve tabiîdir.

Kül-tigin unvanını *Otçigin*'e benzeterek «ateş-ocak-kül prensi» diye açıklamaya zorlayan diğer en mühim sebep te, bu unvanın kullanılış bakımından da Moğolcadaki *Otçigin*'e aynen benzemesi, yani hükümdar ailesinin (en) küçük oğluna verilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi, Orhon yazıtlarında *İlteriş-ḳaġan*'ın (680-690/91), büyüğü *Bilge-ḳaġan* (Mogilan) ve küçüğü *Kül-tigin* olmak üzere iki oğlundan bahsediliyor, fakat bunların başka erkek kardeşlerinin olup olmadığı hususunda yazıtlarda bilgi verilmiyor. Eğer *(a)tı* kelimesinin «hemşire oğlu» şeklindeki tercümesi doğru ise, *atısı Yolıġ-tigin* «(Kül-tigin'in) yeğeni Yolıġ-tigin» (I C 13) ifadesinden[7], İlteriş-ḳaġan'ın en az bir kızının olduğu anlaşılır.

7 A. v. Gabain, *Alttürkische Grammatik* 1941, 1950, s. 249, 256, 257, 296; A. Bernştam,

Fakat Çin kaynaklarına dayanan tarihçilerin verdiği bilgilerden, *İlteriş-ḳaġan*'ın dört oğlu olduğu anlaşılıyor: 1) *Ki-ay-li-pi*, 2) *Bilge-ḳaġan* (Mogilan), 3) *Kül-tigin* (Küe-dele), 4) *Bay Kül-tigin* (Pan-küe-dele)[8]. Bu takdirde yukarıda adı geçen ve yazımıza konu teşkil eden *Kül-tigin*'in, bu ailenin en küçük oğlu olmadığı meydana çıkar. Fakat bu durum, *Kül-tigin* unvanının, hükümdar ailesinin (en) küçük oğluna verildiği faraziyesini çürütmez, bilâkis kuvvetlendirir, şöyle ki: Hükümdar ailesi, herhalde üç erkek çocuktan sonra başka oğulları olmayacağı düşüncesiyle bu unvanı kullanmış, fakat beklenmedik bir anda dördüncü oğulları dünyaya gelince, prenslerin en küçüğü olması dolayısiyle, ufak bir farkla ona da aynı unvanı takmak zorunda kalmışlardır.

Orhon yazıtlarında ᚴ işareti ile yazılan *kül* sözü, *köl* şeklinde de okunabilecekse de, yukarıda açıkladığım sebepler yüzünden *Kül-tigin* için böyle bir tefsire ihtiyaç kalmayacağı kanaatındayım. Kaşgarlı Mahmud'un *Köl-irkin* ve *Köl-bilge-ḫan* unvanlarındaki *köl* sözünü «göl» (See) diye açıklaması (Fotokopi s. 67 ve 215), bu tefsirin Orhon yazıtlarındaki *Kül-tigin* sözüne de tatbikini icap ettirmez. Şamanlık devrinde kaleme alınmış olan Orhon yazıtlarındaki bu unvanın, Moğolca *Otçigin* gibi hangi şartlar altında ve kimlere verildiği herhalde anlaşılmış bulunmaktadır. Orhon yazıtlarından üçyüz kırk yıl sonra, hem de islamî devirde yazılmış olan Divan-ı Lûgat-it-Türk'teki halk etimolojisinden başka birşey olmayan bir açıklamaya dayanılarak bu unvanın her devirde ve her yerde yalnız *köl* «göl» diye okunmasına lüzum ve ihtiyaç olmasa gerek.

* * *

Orhon yazıtlarında ve Uygurca metinlerde *kül* sözü ile yapılmış şu adlara raslıyoruz: (Orhon:)[9] *Kül*, *Kül-bilge*, *Kül-çigşi*, *Kül-çur*, *Kül-tigin*, *Kül-tudun*; (Uygur:)[10] *Kül*, *Kül-bilge-ḳaġan*, *Kül-çur*, *Kül-ḳaġan*. Divan'daki *Köl-bilge-ḫan* ve *Köl-irkin* unvanlarından yukarıda bahsetmiştim. (Bunları Kaşgarlı Mahmud'un kendi tefsirine uyarak *köl* şeklinde bırakıyorum.)

Kül sözü ile ilgili araştırmaların tarihçesi bazı meslekdaşlarımın yazılarında

Sotsial'no-ekonomiçeskiy stroy Orhono-Yeniseyskih Tyurok VI-VIII vekov, 1946, s. 34, 35, 37, 108, 144; A.N. Kurat, *Gök Türk Kaganlığı*, DTCFD X, 1952, s. 48, 49.

8 Yukarıdaki adları A.N. Kurat'a göre sıraladım: *Gök Türk Kağanlığı*, DTCFD X, 1952, s. 35. N.Ya. Biçurin-Iakinf (*Sobranie svedeniy*... 1851, 1950). S. Julien (*Documents historiques*... JA 1864, t. 3, 4) v.b. gibi mütercimlerin eserlerinden anlaşıldığına göre, Çin kaynaklarında *İlteriş-ḳaġan*'ın *Bilge-ḳaġan* ile *Kül-tigin*'den başka oğullarından bahsedilmektedir. Ancak bunlar üzerine yine de ayrıca bir araştırma yapmak gerekeceği kanaatındayım.

9 H.N. Orkun, *Eski Türk yazıtları* IV, 1941, s. 159.

10 A. Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*, 1968, s. 121.

kısmen açıklanmış olduğu için[11], ben bunları ana hatlariyle özetlemekle yetineceğim:

V. Thomsen önce bunun *kül* veya *köl* şeklinde okunabileceğine işaretle manası üzerinde durmamış (1893/94), sonra *gül* (Rose) diye tefsir etmek istemişse de (1896), bunda da ısrar etmemiştir. Bu adı *Gültekin* diye okuyan Necip Asım da aynı açıklamaya dayanmaktadır (*En eski Türk yazısı* 1315/1897). W. Radloff (1894, 1899), J. Marquart ve W. Bang (1898), A. v. Gabain (1941, 1950) ve H.N. Orkun (1941), G. Doerfer (*Türkische und mongolische Elemente* III, 1967, s. 647-652), *Drevnetyurkskiy slovar'* (1969, s. 325), G. Clauson (*An Etymological Dictionary* 1972, s. 715) v.b. gibi şarkiyatçılar da, henüz katî bir çözüm getirmemekle beraber, *kül* şeklini tercih etmişlerdir.

Divan-ı Lûgat-it-Türk'ün bulunup yayınlanmasından sonra[12], oradaki açıklamaya dayanılarak bu söz unvanlarda da *köl* «göl» şeklinde okunmuş ve (belki) ilk olarak M. Şemseddin (Günaltay) ve sonra Necip Asım[13], bu okunuşu Orhon yazıtlari için de tatbik etmek istemişlerdir. Osman Turan da aynı yolu tutmuş[14], fakat, herhalde M. Şemseddin ve N. Asım'n fikirlerinden habersiz olarak 1941'de şöyle demiştir: «... Uygurlarda geçen ve *Kül* şekliyle tesbit edilen unvanla Kül Tegin adiyle maruf olan Gök Türk hükümdarının adının (veya unvanının) Köl (göl) kelimesiyle izah edileceğini ve buna göre imlâsının düzeltilmesinin gerektiğini artık söyliyebiliriz» (Belleten V, 1941, s. 274). Tahsin Banguoğlu ise 1963/64'te şöyle diyordu[15]: «Biz Kâşgari üzerine bazı araştırmalar yaparken, dediğimiz gibi, *Necip Asım Bey*'in notundan haberli olmayarak onun vardığı sonuca vardık, bkz. *Uygurlar ve Uygurca üzerine* TDAY 1958, s. 105, ve bu adların hepsinin *Köl* okunması gerekliğini ortaya koyduk». (Bilimsel Bildiriler 1963/64, s. 3). L. Bazin de bu unvanı *Köl*

11 O. Turan ve T. Banguoğlu'nun aşağıda ve G. Doerfer'in birinci notta zikredilen eserlerine bk. (III, s. 647).

12 *Divan* ile ilgili temel eserlerden bazıları: Kilisli Rifat'ın metin neşri, cild I-II-III, 1917-1919; C. Brockelmann, *Mitteltürkischer Wortschatz*, 1928; Tıpkıbasım: 1941; B. Atalay, *Dizin*, 1943.

13 M. Şemseddin, *Mufassal Türk tarihi* IV, 1339 (1923), s. 268, not 1; Necip Asım, *Orhon âbideleri*, 1924, s. 8, not.

14 Osman Turan, *Çingiz adı hakkında*, Belleten V, 1941, s. 267-276. O. Turan bu makalesinde, *Çinggis / Çinggiz / Çingiz* unvanını G.J. Ramstedt (*Mogolica*) ve P. Pelliot'ya (*Les Mongols et la Papauté*) dayanarak *tingiz / tengiz / deniz* sözleriyle açıklamakta ve anlam bakımından Moğolca *dalai / talui* tabirleriyle de birleştirmektedir. Bu tefsir mâkul görünmekte ise de, O. Turan'ın Kül-tigin unvanını da buna bağlayarak *Köl* «göl» sözünü «deniz» ile birleştirmesi ve Bilge-ḳaġan'in küçük kardeşi, en yakın müşaviri ve ordu kumandanı olarak şöhret kazanan Kül-tigin'i «hükümdar» olarak göstermesi isabetli değildir.

15 Tahsin Banguoğlu, *Eski Türkçe bazı adlar üzerine, I. Gültekin*. X. TD Kurultayında okunan bilimsel bildiriler 1963, Ankara 1964, s. 1-4.

Tegin ve *Köl Tegin* diye okumaktadır (Fundamenta II, 1964, s. 203, 209). Yine T.B.'nun ifadesinden, J. Hamilton'un da aynı sonuca vardığı anlaşılıyor (JA 1962, s. 52, not 10).

Özet halinde verdiğim bütün bu açıklamalara ilâve olarak, bu makalemde *Kül-tigin* adını «ateş kültü» ile açıklamak suretiyle ben de başka türlü bir teklif getirmiş bulunuyorum. Netice olarak şöyle denebilir:

1. Orhon yazıtlarında, Uygurca metinlerde ve Kaşgarlı Mahmud'un Divan'ında ad ve unvan olarak raslanılan *kül* sözü hep aynı asıldandır, yani bunun esas anlamının «kül» (Asche) olması gerekir.

2. Ancak bu sözün şamanlık devrindeki anlamı ile islâmî devirdeki tefsirleri arasında fark vardır; «ateş kültü» ile ilgili bir söz olduğu unutulunca, Kaşgarlı Mahmud bunu *köl* «göl» (See) diye tefsir etmek istemiş olabilir.

3. *Tigin*, *Tegin* sözü için not 6'daki açıklamaya bakınız.

4. Kaşgarlı Mahmud'un tefsirine uyularak Divan'daki unvanlar *Köl* diye okunsa bile, dil tarihinin yalnız bir etimoloji meselesi olmayıp, aynı zamanda bir kültür tarihi işi olduğu göz önünde tutulursa, Divan'daki tefsirin Orhon yazıtlarına da tatbikine lüzum kalmaz: Bilge-ḳaġan'ın küçük kardeşinin adı *Köl-tigin* değil, *Kül-tigin* olmalıdır.

5. «Ateş-ocak-kül prensi» anlamına gelen ve hükümdarların (en) küçük oğullarına verilen *Kül-tigin* adı veya unvanı sonraları *Ot-tigin* şekline girmiş ve Moğolcaya da bu şekliyle intikal etmiştir: *Ot-tigin* > *Otçigin*[16].

Kısaltmalar:

AM	=	Asia Major
DANSSSR	=	Dokladı Akademii Nauk SSSR
DRAN	=	Dokladı Rossiyskoy Akademii Nauk
DTCFD	=	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
HJAS	=	Harvard Journal of Asiatic Studies
JA	=	Journal Asiatique
MGT	=	Moğolların Gizli Tarihi
RO	=	Rocznik Orjentalistyczny
TP	=	T'oung Pao

16 *Kül-tigin*/ *Kül-tägin* unvanını benim düşündüğüm gibi «ateş-ocak-kül prensi» (le gardien de la cendre du foyer dans la famille du kaghan) diye çeviren W. Kotwicz'in araştırması ancak yazım tamamlandıktan sonra elime geçti: *Contributions à l'histoire de l'Asie Centrale*, RO XV, 1949, s. 159-195, bilhassa bk.: *La signification du titre Kül-tägin*, s. 185-188. Yer ve zaman darlığı dolayısiyle, bu araştırmayı da göz önünde tutarak makalemde değişiklik yapmaktan sarfınazar ediyor ve son otuz yılda bu alanda (ve bilhassa Türkiyede) yapılan incelemelere de işaretle, makalemi bu şekliyle meslekdaşlarımın dikkatine sunuyorum.

EIN CHINESISCHER TURFAN-TEXT AUS DER ZEIT DER QARA-QITAY[1]

Von Thomas Thilo (Berlin-DDR)

In der Turfan-Sammlung der Akademie der Wissenschaften der DDR befindet sich unter der Signatur Ch 3716 (alte Signatur: T II Y 62 — der Text stammt demnach aus Yarchoto) ein dünnes, 12,5 × 16,5 cm messendes und 8 Seiten umfassendes Heft, das aus einzelnen Blättern von chinesischen buddhistischen Textrollen hergestellt worden ist, indem die Blätter mit den buddhistischen Texten nach innen zusammengefaltet wurden, so daß die ursprünglich leeren Rückseiten zum Beschreiben zur Verfügung standen. Die mit einem dünnen Bindfaden vorgenommene Heftung befindet sich an der einen Schmalseite. Die ersten vier Seiten des Heftes sind durch zweimalige Faltung eines Blattes des *Fomingjing* (*Buddhanāmasūtra*) entstanden, die fünfte und sechste sowie die siebente und achte sind die Rückseiten zweier verschiedener Blätter, deren ursprünglicher Text bislang nicht identifiziert ist. Das Heft enthält auf den Seiten 2-8 in Richtung der Längsseiten geschrieben die ersten 67 Zeilen des bekannten *Qianziwen* („Tausend-Zeichen-Text")[2] in kräftiger schwarzer Schrift, wobei bei vielen Zeichen graphische Abweichungen von den Standard-Schriftformen und stellenweise auch Fehler festzustellen sind.

Interessant ist jedoch die erste Seite des Heftes[3]. Sie trägt, ebenfalls in Längsrichtung geschrieben, in der Mitte drei Zeilen chinesischen Textes, der offenbar von derselben Hand wie der *Qianziwen*-Text, doch mit zarteren Strichen geschrieben worden ist, und in der rechten unteren Ecke fünf Zeilen

1 Der vorliegende Aufsatz entstand in enger Zusammenarbeit und Diskussion mit meinem Kollegen P. Zieme, dem ich für seine Mitarbeit und seine zahlreichen turkologischen Informationen herzlich danken möchte. Weiterhin danke ich meiner Kollegin I. Warnke und meinen Kollegen W. Sundermann und G. Schmitt für wertvolle Auskünfte, Hinweise und Anregungen.

2 Vgl. zum *Qianziwen* E. Hauer; *Das Ts'ien-tze-wen in vier chinesischen Schriftformen mit einer mongolischen Übersetzung*. Herausgegeben und übersetzt. In: Mitt. d. Sem. f. Orientalische Sprachen. 1. Abt.: Ostasiatische Studien 28 (1925), S. 1-47. Dazu P. Pelliot; *Le Ts'ien Tseu Wen ou 'Livre des mille mots'*. In: T'oung Pao 24 (1926), S. 179-214. Eine neuere Ausgabe des *Qianziwen* ist 1963 in New York erschienen: Chou Hsing-ssu: *Ch'ien-tzu-wen. The 1000 character classic*, ed. by Françis W. Paar.

3 Vgl. Tafel V.

A. v. Gabain.

SCHOLIA

Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde

Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag am 4. Juli 1981
dargebracht von Kollegen, Freunden und Schülern

Herausgegeben von
Klaus Röhrborn und Horst Wilfrid Brands

1981

OTTO HARRASSOWITZ · WIESBADEN